

Коваленко В.В., Коренєва О.Г.

ОЦІНКА КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ.

ESTIMATION OF COMPETITIVE EDGES OF BANKING SYSTEM OF UKRAINE.

Постановка проблеми. Діяльність банківських установ потребує адаптації до специфічних умов зовнішнього середовища, підвищення рівня конкурентоспроможності, загальної ринкової стійкості.

Поняття „конкуренція” з’явилося як відповідь на нові умови функціонування банківських установ, зростання значущості факторів зовнішнього середовища для життєздатності банку і висуває на перший план вирішення ряду проблем, пов’язаних з отриманням певного місця на ринку, формування конкурентного статусу і підтримки його в умовах загострення конкурентної боротьби. Вирішенню цих проблем сприяє розробка обґрунтованої стратегії розвитку банківської установи і банківської системи в цілому.

Аналіз останніх публікацій. Поняття конкуренції складне та багатогранне. За В. Далем вона означає „суперництво або змагання в торгівлі”. А. Сміт в значення цього слова поклав поведінку індивідуальних продавців та покупців, які борються на ринку за більш вигідні умови продажу та купівлі. Визначення конкуренції за Курно, на наш погляд, дещо точніше, оскільки підкреслює важливість наявності великої кількості конкурентів. Але при цьому він не враховує умов вступу на ринок різних економічних суб’єктів. Ф Найт визначив конкуренцію як ситуацію, коли конкурентних одиниць багато і вони незалежні, що дає можливість вибрати кращу серед великої маси продукцію, яка пропонується. А.А. Градова ви означає конкуренцію як тип взаємозв’язку між організаціями, як тип поведінки фірм суперників, протилежний монопольній поведінці на конкурентному ринку.

Категорія конкурентноздатності має різні тлумачення. Для її характеристики застосовується поняття порівняльних витрат (Д. Рікардо), порівняльних переваг, які полягають в раціональному співвідношенні в експорті і імпорті, надлишкових та дефіцитних факторів виробництва (Б. Олін), різних факторів управління, продуктивності використання ресурсів. (М. Портер). Це означає, що конкурентноздатність не є явищем, притаманним даному об'єкту, не витікає з його внутрішньої природи, а виявляється при порівнянні його з іншими. Виходячи з цього, можна стверджувати, що конкурентоспроможність оцінюється за допомогою порівняння найбільш суттєвих показників діяльності. Результатом цього порівняння є визначення рівня конкурентоспроможності.

В цілому можна зазначити, що до середини ХХ століття було сформовано загальне уявлення про сутність та рушійних силах конкуренції, виділені її чотири класичні моделі (монополія, олігополія, довершена та монополістична конкуренція).

Значне посилення світової конкуренції в останній чверті ХХ століття, викликане докорінними змінами у характері конкурентної боротьби (причинами якої є науково-технічний розвиток та глобалізація), викликало потребу у нових ефективних концепціях утримання ринкової першості.

Питання розробки стратегії конкурентоспроможності банківської системи завжди привертало увагу економістів, котрі досліджують проблеми підвищення ефективності функціонування банківської сфери.

Великий внесок у структурний аналіз проблем розробки стратегії конкурентоспроможності банків зробили такі зарубіжні та вітчизняні вчені: М. Портер, А.М. Тавасиев, И. Ковзанадзе, Р.А.Фатхутдинов, Л. Бондаренко, Т. Гірченко, Ю. Заруба, Г. Карчева, О. Кірсєв, Ф. Шпиг, І. Фомін.

Метою написання статті є дослідження рівня конкуренції банківської системи України, виділення основних її рушійних сил.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи вітчизняну банківську систему упродовж останніх років, треба відзначити про поступове зменшення числа

дрібних та середніх банків, що спричиняє концентрацію капіталу у найбільших банках, що у перспективі створюватиме основу для збереження гостроти конкурентної боротьби. Станом на 1.01.2006 12 банків групи I акумулювали майже половину (47,6%) сукупного капіталу банківської системи України.. водночас була й поляризація сукупного банківського прибутку в Україні – вищезазначені банки концентрували 58% сукупного прибутку банківської системи України, Це свідчить про олігопольний у цілому характер ринку банківських послуг в Україні, що зумовлено присутністю на ньому незначної кількості банків-монополістів (таблиця 1).

Таблиця 1

Зростання (зниження) розміру власного капіталу окремих банків України у 2005 році

Банки, що істотно збільшили власний капітал (>200 млн. грн.)	Абсолютне зростання, тис. грн.	Відносне зростання, %
Приватбанк	806700	55
Укрексімбанк	454683	74
„Аваль”	442335	34
Ощадбанк	420158	118
1	2	3
Фінанси і кредит	297171	156
Райффайзенбанк Україна	272343	77
Брокбізнесбанк	224298	59
ВАБанк	207350	235
Укрсиббанк	205598	28
Промінвестбанк	201185	17
Банки, що істотно збільшили власний капітал (>200 млн. грн.)	Відносне зменшення, %	Абсолютне зменшення, тис. грн.
„Грант”	- 185	-84324
Інерконтинентбанк	-75	-59390
Об’єднаний комерційний банк	-30	-12323
Електрон-банк	-2	-1608
Український банк реконструкції	-4	-1279

Ефективність роботи банківського сектора впливає на всю економіку країни в цілому. Конкуренція примушує працювати суб'єктів ефективніше, тому підтримка конкуренції в банківському секторі на належному рівні є невід'ємною задачею регулювання банківської системи. Не завжди ринок чистої конкуренції може бути корисний. Прикладом може слугувати банківська система Німеччини: на ринку банківських послуг ФРН існує жорстка конкуренція, маржа знижена до мінімуму, середня норма прибутку складає близько 1%, тоді як у Великобританії і Франції 15% [3]; тому після об'єднання банківських систем – вступу до єврозони банки Німеччини не можуть конкурувати з іншими крупними банками Європи.

Слід зазначити, що у економічній теорії виділяється 4 моделі ринку: чиста конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, монополія. Коротка характеристика цих моделей наведена в таблиці 2 [2, С.450-451].

Таблиця 2

Характеристика моделей ринку

Характерна межа	Модель ринку				
	Чиста конкуренція	Монополістична конкуренція		Олігополія	Монополія
Число фірм	Дуже багато	Багато	Декілька	Одна	
Тип продукту	Стандартний	Диференційований		Стандартний/ диференційований	Унікальний
Контроль над ціною	Відсутній	Деякий, у вузьких рамках		Обмежений взаємною залежністю; значний при змові	Абсолютний
Умови вступу до галузі	Дуже легко	Порівняно легко		Наявність істотних перешкод	Блоковано
Нецінова конкуренція	Відсутній	Значний упор на рекламу, торгові знаки, мазкі і т.п.		Дуже типова, особливо при диференціації товару	Головним чином реклама зв'язку фірми з суспільними організаціями

Виходячи з основних характеристик існуючих моделей ринків, була складена бальна система оцінки ринку. У разі повної відповідності ринку однієї з моделей, що вивчається, їй ставився 1 бал. У разі часткової відповідності бал ділився між цими моделями в рівній пропорції. Максимальне число балів – 5, що свідчить про повну відповідність ринку моделі. Результати такого

оцінювання представлені в таблиці 3. Число банків (163 банки на 01.01.2006 р.) достатньо велике, усереднюючи частку на ринку, кожен повинен був би займати 0,6%. Це говорить про схожість з ринком чистої конкуренції. Тип продукту – банківські послуги, має як стандартні, так і диференційовані риси, контроль над ціною дуже обмежений і можливий окремими найбільшими банками, тому можна говорити про схожість з чистою і монополістичною конкуренцією. Для вступу на ринок існують відповідні вимоги, але вони не достатньо жорстко обмежують вхід в неї – схожість з олігополією і монополістичною конкуренцією. Також присутня нецінова конкуренція, що може говорити про схожість, як з ринком монополістичної конкуренції, так і з олігополією.

Таблиця 3

Оцінка відповідності ринку банківських послуг України моделям ринку

Характерна межа	Модель ринку			
	Чиста конкуренція	Монополістична конкуренція	Олігополія	Монополія
Число фірм	1	0	0	0
Тип продукту	0,5	0,5	0	0
Контроль над ціною	0,5	0,5	0	0
Умови вступу до галузі	0	0,5	0,5	0
Нецінова конкуренція	0	0,5	0,5	0
Сума, рівень відповідності	2 (40%)	2 (40%)	1 (20%)	0 (0%)

Таким чином, виходячи з формально-логічного методу аналізу, український ринок банківських продуктів найбільш близький до моделей чистої і монополістичної конкуренції.

Слід зазначити, що для оцінки рівня конкуренції на ринку доцільно застосовувати наступні показники: індекс Лернера, Херфендаля-Хиршмана, коефіцієнт концентрації. Це основні показники рівня конкуренції на ринку, які використовують в світовій практиці. Використовуючи вказані вище індекси, було проведене дослідження рівня конкуренції на ринку банківських послуг України.

Індекс Лернера названий на честь ученого сформулював його – Абба Лернер. Він запропонував оцінювати монопольну владу через відношення: [6, С.312]

$$I_l = \frac{P - MC}{P} \quad \text{де} \quad \begin{array}{l} P - \text{ціна продукту;} \\ MC - \text{граничні витрати.} \end{array} \quad (1)$$

Для конкурентного ринку характерно, що середні витрати і граничні рівні, тому дану формулу часто використовують в іншому вигляді:

$$I_l = \frac{P - AC}{P} \quad \text{де} \quad \begin{array}{l} P - \text{ціна продукту;} \\ AC - \text{середні витрати.} \end{array} \quad (2)$$

Помноживши чисельник і знаменник на обсяг послуг, і провівши деякі перетворення, одержимо наступний вид формули, який можна легко застосувати на практиці:

$$I_l = \frac{(P - AC) \cdot Q}{P \cdot Q} = \frac{TR - TC}{TR} \quad \text{де} \quad \begin{array}{l} P - \text{ціна продукту;} \\ AC - \text{середні витрати;} \\ Q - \text{кількість виробленої продукції;} \\ TC - \text{валові витрати;} \\ TR - \text{валовий дохід.} \end{array} \quad (3)$$

По суті цей індекс демонструє норму прибутковості банківських операцій або рентабельність. Залежно від галузі оптимальне значення індексу Лернера змінюється. Враховуючи дані по банківській системі Великобританії і Франції, оптимальне значення складе близько 13% (таблиця 4)

Таблиця 4
Розрахунок індексу Лернера для ринку банківських послуг України на початок року, 2003-2006р.р.

Дата	Доходи, млн.грн.	Витрати, млн.грн.	Індекс Лернера, %
01.01.2003	10457,30	9700,70	7,24
01.01.2004	13914,60	12946,30	6,96
01.01.2005	20066,00	18656,10	7,03
01.01.2006	27480,60	25073,10	8,76

Виходячи з одержаних результатів, можна зробити висновок, що на ринку банківських послуг України існує достатньо сильна конкуренція, оскільки рентабельність банківських операцій коливається в межах 7-9%. За 2005 рік

відмічене деяке зростання значення індексу – тобто прослідкується тенденція до монополізації ринку.

Іншим показником монопольної влади є індекс Херфендаля-Хиршмана, використовуваний в антимонопольному комітеті США. [5, С.230-232] Даний індекс ґрунтується на розрахунку частки ринку займаною кожною фірмою.

$$I_{hh} = \sum_{i=1}^n d_i^2 \quad \text{де } d_i^2 \text{ – квадрат частки ринку } i\text{-ї фірми;}$$

n – кількість фірм даного ринку.

Квадрат показує не лінійність збільшення монопольної влади на ринку із збільшенням частки ринку, зайнятою фірмою. Частка ринку береться у відсотках, тому результат буде квадратом відсотків. При монополії, коли 1 фірма займає весь ринок.

Монополізованим ринок вважається, якщо $I_{hh}=1/800$. При розрахунку цього індексу вимагається врахувати, що банки «Аваль» і Райффайзенбанк об'єднуються і їх частку на ринку в 2005 році необхідно об'єднати. Для розрахунку частки на ринку банківських послуг можна використовувати частку активів банку в сумі активів всіх банків (таблиця 5).

Таблиця 5

Індекс Херфендаля-Хиршмана для ринку банківських послуг України на початок року, 2003-2006р.р.

	Індекс Херфендаля-Хиршмана	
	З урахуванням об'єднання Аваль і Райффайзенбанк	Без урахування об'єднання Аваль і Райффайзен банк
01.01.2003	405,29	405,29
01.01.2004	394,47	394,47
01.01.2005	394,44	394,44
01.01.2006	448,75	389,39

Одержані результати свідчать про те, що ринок банківських послуг України не монополізований, хоча і простежується деяка тенденція до

зменшення рівня конкуренції за рахунок об'єднання в 2005 році банків «Аваль» і Райффайзенбанк.

Використовуючи значення частки ринку можна оцінити монопольну владу лідерів ринку, розрахувавши частку 4 провідних банківських установ. У випадку якщо цей показник виявиться вище 60% ринок вважається високо монополізованим, якщо менше 20% - конкурентним. Також доцільно розрахувати частку ринку кожної групи банків згідно класифікації НБУ.

Результати розрахунків для Українського ринку банківських послуг представлені в таблиці 6.

Таблиця 6

Показники концентрації для ринку банківських послуг України на початок року, 2003-2006р.р., %

	Частка на ринку				Коефіцієнт концентрації	
	1 гр.	2 гр.	3 гр.	4 гр.	З урахуванням об'єднання Аваль і Райффайзенбанк	Без урахування об'єднання Аваль і Райффайзенбанк
01.01.2003	54,06	14,71	17,36	13,86	34,20	34,20
01.01.2004	53,74	17,10	17,04	12,12	32,93	32,93
01.01.2005	53,11	18,05	16,21	12,63	32,93	32,93
01.01.2006	57,74	17,58	13,00	11,67	34,47	31,17

Виходячи з одержаних результатів, можна зробити висновок, що ринок, що вивчається, не є ні високо монополізованим, ні ринком чистої конкуренції. Не дивлячись на те, що ринок банківських послуг України впродовж 2002-2005р.р. знаходився ближче до конкурентного ринку, підвищувалася концентрація активів у четвірки лідерів ринку і групи найбільших банків в цілому. Спостерігався достатньо стабільний стан у банків групи великих і стабільне зниження частки активів середніх і малих банків. Значне збільшення активів банків 1 групи на 01.01.2006 пояснюється зміною в класифікації НБУ (група розширилася до 12 банків, якщо не враховувати останніх 2 банків цієї групи, то частка перших 10 банків на ринку складе: 53,76%).

Наступні 15 банків займають частку на ринку 19,72%. Таким чином, концентрація активів відбувається великими темпами в другій десятці банків.

Звернемо увагу на те, що частки останніх двох груп незмінно знижуються, особливо це стосується 3 групи, навіть враховуючи структурні зміни

класифікації, її частка на ринку складає близько 14%. Таким чином можна прогнозувати подальше укрупнення 20-30 великих банків за рахунок малих банків, а також укрупнення банків 2 групи, з подальшою можливістю їх конкуренції з лідируючими банками.

Таким чином, аналізований ринок характеризується достатнім ступенем конкуренції, хоча в 2005 році намітилася тенденція до підвищення рівня монополізації. Аналізуючи результати застосування математичних методів, а

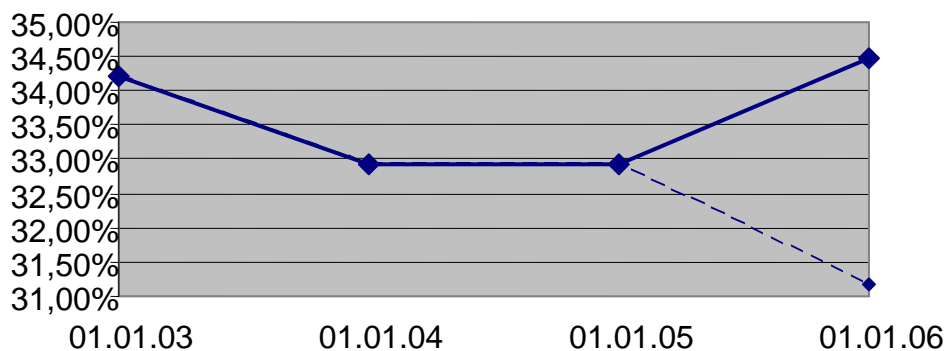

Рис 1. Коефіцієнт концентрації для ринку банківських послуг України на початок року, 2003-2006р.р.

також формально-логічного методу, ми дійшли висновку, що ринок банківських послуг України приблизно в рівній мірі має ознаки ринку чистої конкуренції і ринку монополістичної конкуренції.

У 2002-2005 роках в Україні простежувалася тенденція концентрації активів банківської системи у великих банків. Така тенденція може привести до поглинання дрібних банків або їх ліквідації. Примітним є те, що укрупнення банків 2 групи відбувається значними темпами, ніж першої, а це може привести до підвищення конкуренції між банками перших двох груп.

Згідно проаналізованим показникам конкуренція знаходиться на оптимальному рівні: достатньо висока для ефективної роботи банків, але не настільки, щоб послаблювати систему в цілому. Основний акцент, на який повинні звернути увагу банки сьогодні, удосконалення систем маркетингу і нецінову конкуренцію.

Висновки і подальші розвідки. Забезпечення конкурентоспроможності банківської системи України можливе у разі впровадження конкретних

практичних заходів, спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних із недостатньою капітальною базою банківської системи, оптимізацією її структури, забезпечення оптимального управління банківськими активами та стимулюванням довгострокових вкладень. Необхідна достатня надійна правова база діяльності банківських установ, посилення конкуренції між ними, удосконалення механізмів банківського нагляду, створення умов для розвитку конкуренції на ринку банківських послуг.

Для підвищення конкурентоспроможності українських банків необхідно:

- розробити державну політику розвитку та підтримки національних банків;
- банком розробити свої стратегії реформування та змін в менеджменті, операційній та технологічній діяльності. в області ІТ – технологій тощо;
- широко залучати до співпраці західних консультантів – практиків з банківської діяльності;
- використовувати інші види західної технічної допомоги (кредит Світового банку).

Список використаної літератури.

1. Заруба Ю.О., Особливості фінансового механізму банків в умовах посилення банківської конкуренції в Україні//Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: Зб. Тез доповідей VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (25-26 листопада 2004р.). – Суми, 2004. – С.13-14
2. Кэмпбелл Р. Макконнел Стэнли Л. Брю. Экономикс принципы, проблемы и политика. Пер. с англ. 11-го изд. – К.: Хагар-Демос, 1993. – 785 с.
3. Е.Лакосник, Трудные немецкие метаморфозы//Банковская практика за рубежом, 2006. - №2 – С.17-21
4. Мизулин, Еще раз к вопросу о конкуренции на рынке банковских услуг//Банковское дело, 2003. - №6
5. Нуреев Р.М. Основы экономической теории Микроэкономика. – М.: Высшая школа, 1996. – 446с.

6. Пол А. Семюелсон, Вільям Д. Нордгауз. Мікроекономіка. Пер. з англ. – К.: Основи, 1998. – 675 с.
7. Портер Майкл Э. Конкуренция. Пер. с англ. Уч. Пос. – М: Издательский дом «Вильямс». – 2000. – 480 с.
8. Роберт С. Піндайк, Деніел Л. Рубінфелд. Мікроекономіка. Пер. з англ. – К.: Основи, 1996. – 645 с.
9. Семенюк Л.П., Конкуренція як фактор подальшого розвитку банківської системи //Вісник Української академії банківської справи.-2002.-№1.- с.53-55.

Анотація

У роботі представлена оцінка рівня конкуренції на ринку банківських послуг України за період 2002-2005р.р. У дослідженні використовувалися формально-логічний і математичні методи аналізу конкуренції. Одержані результати можуть використовуватися для підвищення якості прогнозування і регулювання діяльності банків на ринку банківських послуг України.

Ключові слова: банківська система, конкуренція, ринкова кон'єктура, конкурентоспроможність.

Annotation

In work there is the represented estimation of level of competition at the market of bank services of Ukraine for period 2002-2005 In research was used formal-logical and mathematical methods of analysis of competition. Can be drawn on got results for upgrading prognostication and adjusting of activity of banks at the market of bank services of Ukraine.

Keywords: banking system, competition, market.